

WŁADIMIR GORONCZAROWSKIJ
(ROSYJSKA AKADEMIA NAUK W SANKT PETERSBURGU)*

 <https://orcid.org/0000-0002-4405-716X>

Armia Królestwa Bosporańskiego w wojnie lat 45–49

Streszczenie. Opowieść Tacyta o przebiegu wojny bosforskiej w latach 45–49 n.e. to jedyne pisemne świadectwo o dziejach bosporańskiej armii w pierwszych wiekach naszej ery. Sojusz Kotysa i Rzymian z sarmackim plemieniem Aorsów tłumaczy się koniecznością użycia kawalerii, która mogłaby sprostać innym koczownikom pod względem liczebności i jakości broni. Kolumna marszowa armii sprzymierzonej składała się z kolumny piechoty z taborem oraz jazdy, która poruszała się w przedniej i tylnej straży. Ta praktyka wykształciła się w wyniku doświadczeń wojskowych zdobytych w bitwach z Sarmatami.

Słowa kluczowe: Królestwo Bosporańskie, taktyka, bosporańska armia, I w. n.e.

Od końca I w. p.n.e. Królestwo Bosporańskie znalazło się w sferze wpływów cesarstwa rzymskiego, które było zainteresowane utrzymaniem go jako wasala, zdolnego kontrolować sytuację wojskowo-polityczną w północnej części regionu Morza Czarnego oraz na granicach prowincji położonych w jego pobliżu¹. W ciągu kolejnych dwóch i pół wieku jedyna próba zmiany tej sytuacji i wydostania się spod władzy Rzymu była związana z panowaniem króla Mitrydatesa VIII (39/40–46/47), gdy w latach 45–49 na większości podporządkowanych mu i przyległych ziem toczyła się wojna z Rzymianami. Wydarzenia te, które znacząco wpłynęły na sytuację wojskowo-polityczną w regionie Morza Czarnego, niejednokrotnie przyciągały uwagę naukowców, jednak nie podejmowali oni szczegółowej analizy przebiegu wydarzeń wojskowych². W poprzednim okresie, gdy na tronie zasiadał król Aspurgos (10/11–37/38 n.e.),

* Instytut Historii Kultury Materialnej, e-mail: goronvladimir@yandex.ru

¹ V.F. Gajdukevič, *Bosporskoe carstvo*, Moskwa–Leningrad 1949, s. 317 i n.; S.Ū. Saprykin, *Bosporskoe carstvo na rubeże dveh epoch*, Moskwa 2002, s. 125 i n.; Ū.A. Vinogradov, V.A. Gorončarovskij, *Voennaâ istoriâ ivoennoe delo Bospora Kimmerijskiego (VI v. do n.è. – seredina III v. n.è.)*, Sankt-Peterburg 2009, s. 249 i n.

² V.A. Gorončarovskij, *Rimsko-bosporskij koflikt 40-h gg. I v.n.è.*, „Vestnik drevnej istorii” 2003, t. III, s. 161–170.

sądząc po jego tytułaturze: „przyjaciel cesarza i przyjaciel Rzymian”, stosunki bosporańsko-rzymskie opierały się na traktacie o przyjaźni (*amicitia*)³. Jego spadkobierca, Mitrydates, najwyraźniej od samego początku myślał o bardziej samodzielnej, a w dłuższej perspektywie niezależnej polityce.

Zaostrzenie relacji bosporańsko-rzymskich nastąpiło po tym, jak Kotys, brat Mitrydatesa, wysłany jako poseł do cesarza Klaudiusza, ujawnił mu, że brat przygotowuje się do wojny przeciwko Rzymianom. Zorganizowano zatem wyprawę na Bospór w celu ustanowienia tam prorzymsko nastawionego Kotysa. Dowództwo nad tą ekspedycją objął Aulus Didius Gallus, który w 44 r. został namiestnikiem prowincji Mezji. Uważa się, że właśnie stamtąd przeciwko Mitrydatesowi wysłano wojsko w sile przynajmniej legionu i kilku kohort, które przybyły z Bitynii⁴. Jest to zgodne z relacją Wegecjusza, który wskazuje, że w przypadku małych wojen Rzymianie „uważali za wystarczający jeden legion z przydzielonymi do niego oddziałami pomocniczymi, tj. 10 000 piechoty i 2000 jeźdźców”⁵.

Przemieszczenie wojsk i późniejsze działania wymagały zaangażowania nie tylko dużej liczby zbrojnych, lecz także statków transportowych. Część z nich, bez wątpienia, została ściągnięta z greckich miast wybrzeża Pontu. W tym miejscu warto wspomnieć informację podaną przez Tacyta o zwolnieniu mieszkańców Bizancjum z podatków na pięć lat, ponieważ ucierpieli podczas wojen bosporskiej i trackiej⁶. Wydaje się, że armia A. Didiusa Gallusa zadała Mitrydatesowi VIII ciężką klęskę w europejskiej części Bosporu i zajęła stolicę królestwa Pantikapajon, po czym część wojsk przybyłych z Mezji została wycofana. Aby zakończyć walki z rebeliantami i wzmocnić władzę Kotysa I nad Bosporem, postanowiono jednak zostawić kilka kohort pod dowództwem Gajusza Juliusza Akwili, a całkowita kontrola sytuacji znalazła się w gestii administracji prowincji Bitynii, której namiestnik (*procuratorus*) nadzorował sytuację w Bosporze⁷.

Niestety część *Roczników* Tacyta, która zawierała opowieść o obaleniu Mitrydatesa i koronowaniu Kotysa, się nie zachowała. Ten utracony fragment historii rzymskiego historyka pomogły odtworzyć badania archeologiczne. Jak wykazały ostatnie wykopaliska na terenie cytadeli Artezian (il. 1)⁸, po odejściu głównych sił rzymskich, niedaleko od Pantikapajon, zaledwie 30 km na zachód, znajdowało

³ B. Nadèl, *Bosporskaâ nadpis' Ios PEII*, 33, „Vestnik drevnej istorii” 1948, № 3, s. 212; D. Braund, *Rome and the Friendly Kings*, London–New York 1984, s. 106.

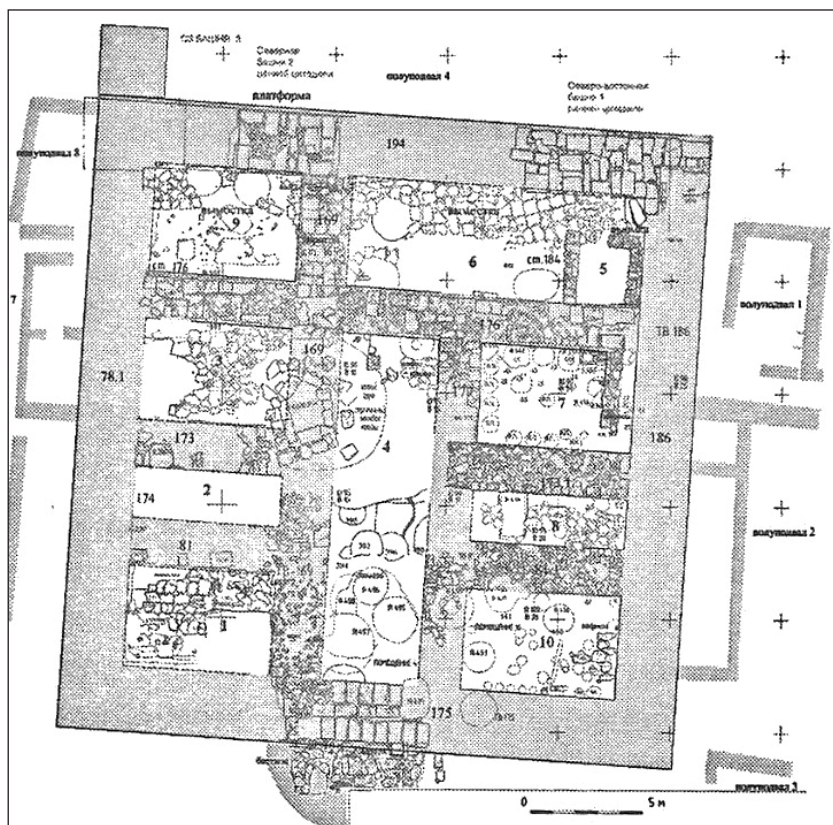
⁴ V.D. Blavatskij, *Antičnaâ arheologiâ i istoriâ*, Moskva 1985, s. 228.

⁵ Flavij Vegecij Renat, *Kratkoe izloženie voennogo dela*, przekł. S.P. Kondrat'eva, [w:] *Grečeskie poliorketiki. Flavij Vegecij Renat*, wyd. A.V. Mišulin, Sankt-Peterburg 1996 [dalej: *Veget. III*], s. 1.

⁶ Tacyt, *Sočineniâ v dvuh tomah*, t. I (*Annaly. Malye proizvedeniâ*), przekł. A.S. Bobovič, V. Kornelij, Leningrad 1969 [dalej: *Tac. XII*], s. 63.

⁷ B.F. Harris, *Bithynia: Roman Sovereignty and Survival of Hellenism*, „Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt” 1980, Bd. VII, H. 7, s. 878 ff.

⁸ N.I. Vinokurov, *Gorodiše Artezian – carskaâ krepost' na Evropejskom Bospore*, „Naučnyj sbornik Vostočno-Krymskogo muzeâ-zapovednika” 2016, t. V, s. 180–236.

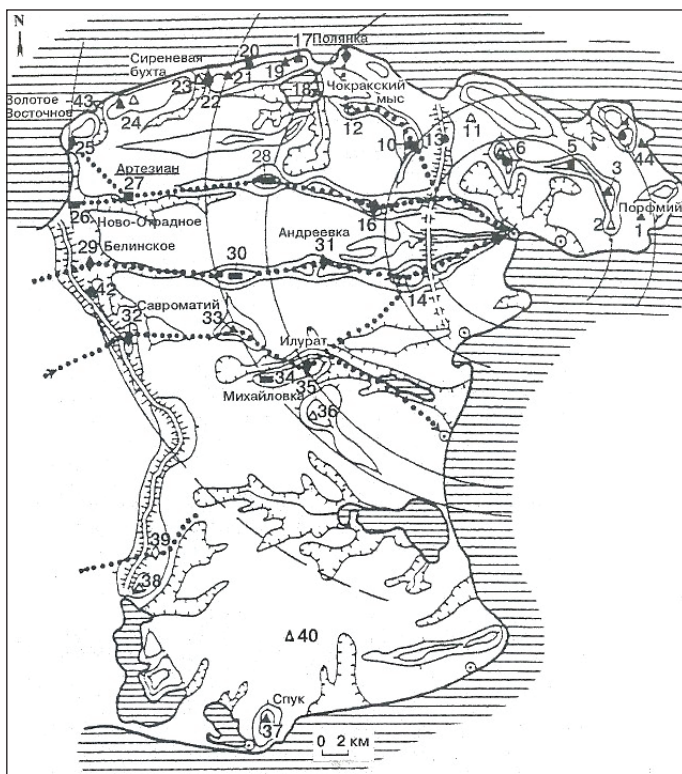

1. Plan wczesnej cytadeli grodziska Artezian

Źródło: N.I. Vinokurov, *Gorodiše Artezian – carskaâ krepost’ na Evropejskom Bospore*, „Naučnyj sbornik Vostočno-Krymskogo muzeâ-zapovednika” 2016, t. V, s. 181, rys. 1

się jeszcze sporo zwolenników obalonego króla. W pierwszym roku wojny Rzymianom nie udało się odbić zajętej przez nich twierdzy. Choć przedmieścia Artezian zostały spalone, to główne fortyfikacje przetrwały atak. W ciągu kolejnych miesięcy stronnicy Mityrydatesa przygotowywali się do kontynuowania działań wojennych. Wskazują na to liczne pomieszczenia, które były wypełnione tonami zboża oraz zapasami wędzonego lub suszonego mięsa. Jednak po drugim, dobrze przygotowanym szturmie Artezian został zdobyty i całkowicie spalony⁹. Pod zwęglonymi szczątkami jednego z napastników został znaleziony *gladius*, którego głownia mierzyła około 60 cm długości i 5,5 cm szerokości. Sądząc po znalezionych w 2013 r. w warstwie pożaru licznych monetach Mityrydatesa VIII,

⁹ N.I. Vinokurov, S.M. Krykin, *Rymskaâ politika v Severnom i Severo-Zapadnom pričernomor’e v seredine I v. n.è.*, „Problemy istorii, filologii i kul’tury” 2017, № 4 (58), s. 176–183.

2. System obrony terytorium Bospora Europejskiego w pierwszych wiekach n.e.

Źródło: Ŭ.A. Vinogradov, V.A. Gorončarovskij, *Voennaâ istoriâ ivoennoe delo Bospora Kimmerijskogo (VI v. do n.è. – seredina III v. n.è.)*, Sankt-Peterburg 2009, s. 222, il. 116

wśród nich jego unikalnego złotego statera¹⁰, Artezian został zdobyty najprawdopodobniej jesienią 47 r. Ten sam los spotkał też wiele innych twierdz w tej części wschodniego Krymu, położonych wzdłuż dróg mających znaczenie strategiczne (il. 2).

Tymczasem Mitrydates nie zamierzał składać broni. Ponieważ dalsza walka o europejską część Bosporu nie miała obecnie szans powodzenia, przeniósł się na drugą stronę cieśniny, najprawdopodobniej do swoich sojuszników Syraków. Dalsze jego działania faktycznie pasują do jednej frazy Tacyty: „zaczął podżegać plemiona do buntu i przyjmował uciekinierów”¹¹. Po tym jak Mitrydates zebrał wystarczająco dużą armię, podjął następny krok, który stanowił bezpośrednie zagrożenie dla Rzymian i ich protegowanych: wypędził króla Dandarii i przejął

¹⁰ M.G. Abramzon, N.I. Vinokurov, M.Ŭ. Trejster, *Dva klada monet i ŭvelirnyh izdelij vremeni rimsko-bosporskoj vojny 45–49 gg. s gorodiša Artezian*, „Vestnik drevnej istorii” 2012, № 3, s. 713 i n.

¹¹ Tac. XII, s. 15.

jego tron. Doszło więc do sytuacji, gdy Kotys mógł się spodziewać inwazji z dnia na dzień, ponieważ region Dandarii znajdował się w dolnym biegu rzeki Kubań, w pobliżu miejskich centrów azjatyckiego Bosporu. Aby uniknąć ataku przeciwnika, Kotys i jego sprzymierzeńcy musieli działać jako pierwsi.

Opis kampanii wojskowej prowadzonej w 49 r. n.e. zachowany u Tacyty jest jedynym pisanym źródłem, które pozwala nam odtworzyć to, w jaki sposób i w jakim składzie armia bosporańska w pierwszych wiekach n.e. działała w marszu. Rzymski historyk pisze, że Kotys i Akwila „nie licząc na swoją siłę [...], zaczęli szukać wsparcia z zewnątrz i wysłali posłów do Eunona, który rządził plemieniem Aorsów”¹². Konieczność przymierza z nimi była oczywiście podyktowana brakiem u Rzymian i zwolenników młodego bosporańskiego króla jazdy, która byłaby pod względem liczebności i uzbrojenia zdolna do stawiania oporu Syrakom. Fakt, że Aorsowie przystąpili do sojuszu przeciwko Mitrydatesowi, wynikał nie tyle z korzyści, jakich upatrywano w sojuszu z Rzymem, co z długotrwałej rywalizacji tego plemienia z Syrakami. Armia sojusznicza maszerowała w następującym porządku: „Z przodu i z tyłu byli Aorsowie, w środku – kohorty i wyposażone w rzymskie uzbrojenie oddziały bosporańskie”¹³. Przyjęcie takiego szyku było niewątpliwie konsekwencją doświadczeń wojskowych zebranych przez armię Bosporu w starciach z koczownikami.

Praktycznie te same zalecenia zawarto w napisanym prawie 90 lat później dziele Flawiusza Arriana *Szyk bitewny przeciwko Alanom (Alanike)*¹⁴, które opisuje wydarzenia z 135 r., kiedy Sarmaci przeprowadzili wypad na terytorium Kapadocji. Podczas marszu części wojska rzymskiego, w składzie której była II bosporańska konna kohorta łuczników, polecono, aby przemieszczała się ona w jednej kolumnie z obozem. W straży przedniej i tylnej również powinna znaleźć się kawaleria (il. 3). Ponadto do zadań jeźdźców należała osłona na flankach przemieszczających się oddziałów piechoty. Niewątpliwie podczas przemarszu przez otwarte przestrzenie stepowe szczególną rolę odegrał konwój wojskowy. Wozy, ustawione wokół wojska na podobieństwo warownego obozu, łatwo było wykorzystać do odparcia nagłego nocnego ataku¹⁵, a także do skutecznej obrony po porażce w bitwie.

Akwila i Kotys nie mogli wystąpić przeciw głównym siłom Mitrydatesa, pozostawiając za sobą terytorium kontrolowane przez jego zwolenników. Wydaje się, że właśnie z rozwinięciem działań wojskowych przeciwko tym poplecznikom (il. 4) należy powiązać zniszczenie szeregu fortyfikacji przez wojska rzymskie: twierdzy w pobliżu wsi (stancji) Zaporozska, umocnionych dworów w Semi-bratnym i wiosce Rasswiet (Рассвет), domów-wież w pobliżu stancji Anapa,

¹² Tac. XII, s. 15.

¹³ Tac. XII, s. 15.

¹⁴ Arrian, *Dispositiō protiv alanov*, przekł. A.K. Nefedkin, „Stratumplus” 1999, № 3, s. 1–30.

¹⁵ Cf. Veget. III, s. 10; *Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt*, ed. W. Seyfarth, vol. II, Leipzig 1978, b. XXX, s. 18–19.

3. Kolejność marszu armii Arriana w 135 r. n.e. Źródło: Arrian, *Dispositio protiw alanow*, przekł. A.K. Nefedkin, „Stratumplus” 1999, № 3, s. 187

w osadach Cemdolinskoe (Цемдолинское) i Władimirowka koło Noworosyjska (il. 5)¹⁶. Najprawdopodobniej w akcji tej brali udział Aorsowie, z którymi można wiązać pochówek wojownika w pobliżu wioski Myszako (Мысхакo), datowany doskonale zachowanym złotym staterem Kotysa I, wybitym w roku 48/49. Tam też znaleziono charakterystyczny dla ciężkozbrojnego jeźdźca grot kopii o długości blisko pół metra oraz żelazny miecz kawalerski¹⁷. Być może wojna dotarła również na sąsiednie ziemie Toretów. Tacyt wspomina bowiem „trudnodostępne i górzyste tereny”¹⁸, które armia rzymska pokonała w trakcie kampanii 49 r. W tym kontekście można wymienić przypadkowo odkryty blisko Soczi brązowy cesarsko-galijski hełm z połowy I w. n.e. o charakterystycznym półkulistym kształcie z płasko wyciągniętym nakarczkiem (il. 6)¹⁹.

Kiedy sojusznicy zbliżyli się do Sozy, głównego miasta w kraju Dandarów, z łatwością je zajęli i ustanowili tu swój garnizon. Teraz działania wojenne przeniosły się na ziemie Syraków. Najwyraźniej można powiązać z nimi zwieńczenie rzymskiego sztandaru i brązowej płytki z jelca rzymskiego miecza (gladiusa) z pierwszej

¹⁶ N.I. Sokol'skij, *Krepost' na gorodiše u hutora Batarejka I*, „Sovetskaâ arheologiâ” 1963, № 1, s. 179 i n.; Ŭ.S. Kruškol, *Klad bronzovyh monet vremeni Mitridata VIII iz seleniâ Sukko Anapskogo rajona*, „Vestnik drevnej istorii” 1978, t. IV, s. 219; I.T. Kruglikova, *Sel'skoe hozâjstvo Bospora*, Moskwa 1975, s. 133; M.V. Kalašnikov, *Novyj tip poselenij Aziatskogo Bospora pervoj poloviny I v. n.ē.*, „Aktual'nye problemy istoriko-arheologičeskich issledovanij” 1987, s. 64–65; Â.M. Paromov, *Ukreplennye doma Aziatskogo Bospora*, [w:] *Bosporskij fenomen: kolonizaciâ regiona, formirovanie polisov, obrazovanie gosudarstva I*, red. M.Ŭ. Vahtina, V.Ŭ. Zuev, E.Â. Rogov, V.A. Hršanovskij, Sankt-Peterburg 2001, s. 79–84.

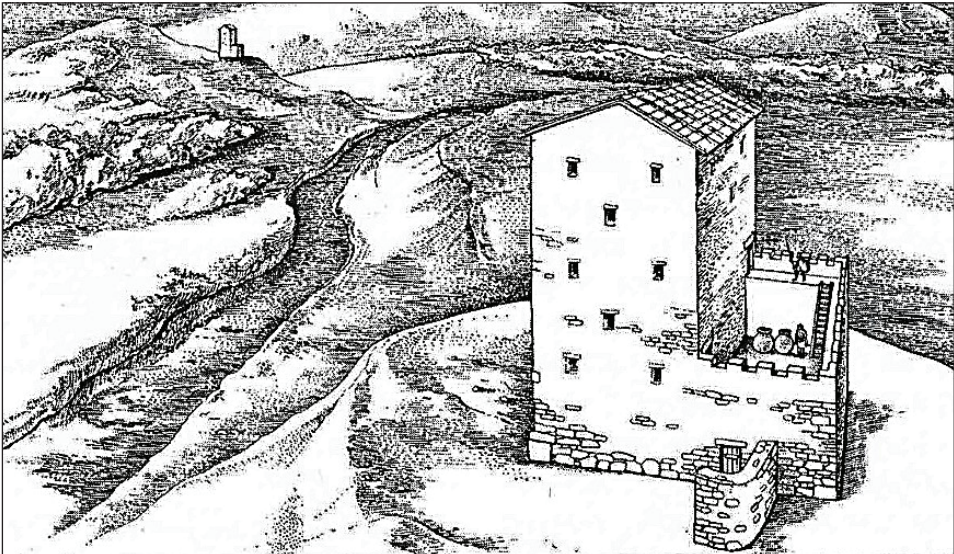
¹⁷ N.A. Onajko, *Pogrebenie voina u poselka Myshako*, „Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii AN SSSR” 1983, № 174, s. 83–85.

¹⁸ Tac. XII, s. 17.

¹⁹ N.I. Sudarev, *Dve nahodki rimskogo vremeni iz g. Soči*, [w:] *Drevnosti Severnogo Kavkaza i Pričernomor'â*, Moskwa 1991, s. 143–145, rys. 1.

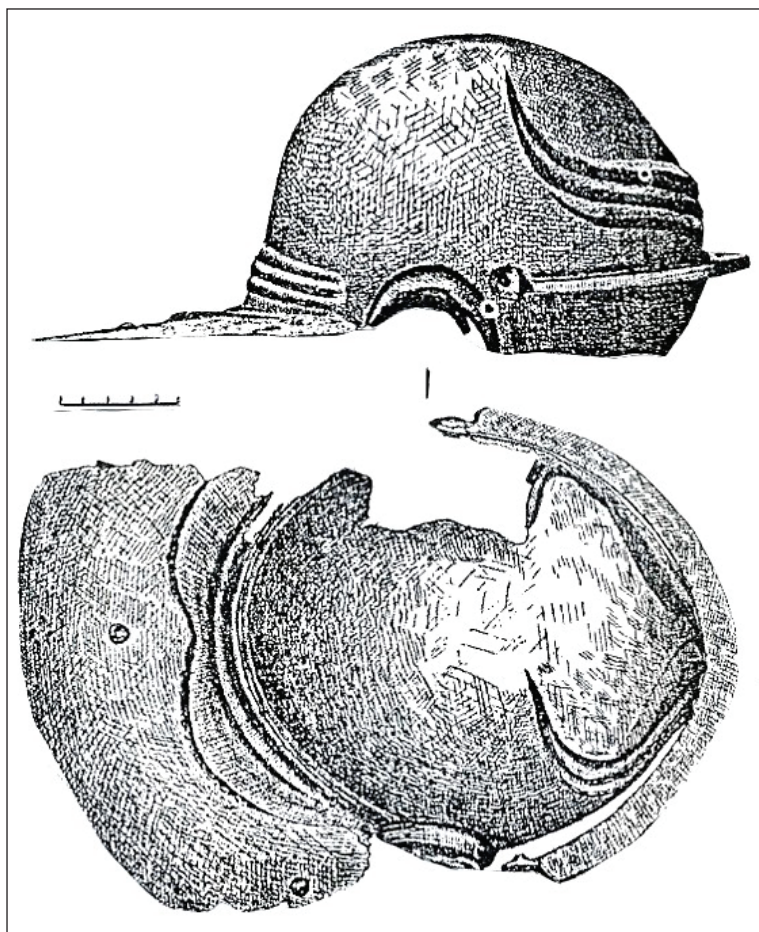
4. Mapa działań wojennych 49 r. p.n.e. przeciwko Mitrydatesowi VIII (ryc. W. Goronczarowski)

5. Wieże strażnicze na południowo-wschodniej granicy Bosporu

Źródło: Û.A. Vinogradov, V.A. Gorončarovskij, *Voennaâ istoriâ i voennoe delo Bospora Kimmerijskiego (VI v. do n.è. – seredina III v. n.è.)*, Sankt-Peterburg 2009, s. 219, il. 113

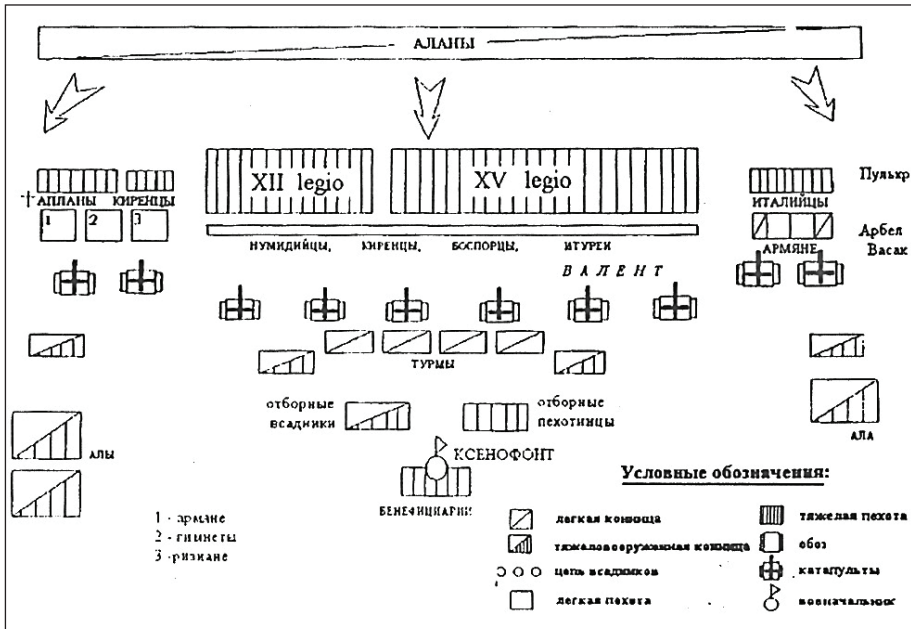
6. Rzymski hełm z brązu. Przypadkowe znalezisko w pobliżu Soczi
 Źródło: N.I. Sudarev, *Dve nahodki rimskiego vremeni iz g. Soči*, [w:] *Drevnosti Severnogo Kavkaza i Pričernomor'â*, Moskva 1991, s. 143

połowy I w. n.e., znalezione w kompleksach grobowych na terytorium rejonu Ust-Labinskiego Kraju Krasnodarskiego²⁰.

Wkrótce najwyraźniej doszło do jednej lub kilku bitew z armią Mitrydate-sa VIII, którego główną siłą uderzeniową była kawaleria Syraków. Jeśli chodzi o taktykę armii rzymsko-bosporańskiej w tych warunkach, interesujące jest przeanalizowanie dzieła Arriana *Szyk bitewny przeciw Alanom*. Autor szczegółowo

²⁰ I.I. Gušina, I.P. Zaseckaâ, „*Zolotoe kladbiše*” rimskoj èpohi v Prikuban'e, Sankt-Peterburg 1994, s. 58, nr 269; E.A. Beglova, V.R. Èrl'ih, *Detal' rimskiego meča iz mogil'nika u stanicy Tenginskoj*, „*Rossijskaâ arheologiâ*” 1998, № 2, s. 173–176; *Na kraû Ojkumeny. Greki i varvary na severnom beregu Ponta Èvksinskogo*, Moskva 2002, s. 111, nr 534.

7. Schemat bitwy proponowanej między armią Arriana i Alanami w 135 r. n.e.

Źródło: Arrian, *Dispoziciã protiv alanov*, przekł. A.K. Nefedkin, „Stratumplus” 1999, № 3, s. 188

opisuje tam rozmieszczenie armii w konfrontacji z ciężkozbrojnymi jeźdźcami. Zadanie polegało na powstrzymaniu naporu takiej kawalerii, a następnie przejściu do kontrataku. Na polu bitwy cała jazda miała się oddzielić od wspólnej linii wojsk i stanąć z przodu i na flankach; natomiast piechota, ustawiona w kształcie półksiężyca – w centrum (il. 7). Wojownicy z pierwszych czterech rzędów w przypadku ataku wroga rzucali oszczepami, aby ranić lub zabić konie i strącić jeźdźców. Tym ostatnim, o ile mieli na sobie ciężkie uzbrojenie, trudno było ponownie dosiąść koni, by kontynuować walkę. Ponadto w odparciu ataku pomoc powinni bosporańscy i inni łucznicy, umieszczeni w dziewiątym rzędzie. Zadaniem kawalerii było zapewnienie ochrony i wsparcia dla piechoty. Konni łucznicy zostali umieszczeni tuż za główną formacją, aby mogli strzelać do wroga ponad głowami zbrojnych ją tworzących. Grad strzał, które spadły na wroga, powinien go zdezorganizować i zburzyć jego szeregi, nim wyprowadzi kontratak, nacierając z użyciem włóczni. Inne rodzaje broni miotającej – balista i katapulty służyły temu samemu celowi. W oczekiwaniu na sygnał do bitwy ciężko uzbrojeni jeźdźcy zostali umieszczeni na flankach, wysunięci w stronę przeciwnika²¹.

²¹ A.K. Nefedkin, *Kampaniã Arriana po otrãżeniu alanskiego nabega Nakappadokiũv 135 g.*, „Stratumplus” 1999, № 3, s. 176 i n.

Jeśli wroga kawaleria rozpoczynała ucieczkę, trzeba było wydzielić połowę jeźdźców do pościgu, dodając im lekką piechotę. Najprawdopodobniej armia Kotyssa i Akwili stosowała się do takiej taktyki, co znaczy, że kawaleria odgrywała główną rolę w bitwie, podczas gdy ciężka piechota ustawiona w falangę była podstawą szyku armii i – jeśli zaszła taka potrzeba – mogła z powodzeniem wykonywać funkcje obronne i odeprzeć atak jeźdźców wroga.

Punktem zwrotnym w całej kampanii było oblężenie miasta Uspa, którego dokładna lokalizacja nie jest znana. Niemniej jednak można w przybliżeniu określić jego położenie. Z historii Tacyta wiemy bowiem, że Uspa znajdował się na wzgórzu za rzeką Panda, trzy dni od Tanaisu²². Oczywiście określenie „dzień podróży” jest niejednoznaczne, ale według Wegecjusza prędkość ruchu jednostek rzymskich w marszu wynosiła około 5,9 km/h²³. Przy marszu sześciu–siedmiu godzin dziennie daje to 35–40 km na dzień. Tak więc, biorąc pod uwagę ekstremalny rozrzut liczb, Uspa znajdowała się 105–120 km od delty Donu²⁴. Jeśli porównamy te dane z mapą archeologiczną Wschodniego Przyazowia, to w obrębie tych granic znajduje się zespół umocnień wzdłuż rzeki Kirpili, a między nią a Donem nie ma osiedli z tego okresu²⁵. Ponadto na północ od Kirpili teren, w przeciwieństwie do położonych na południe obszarów nizinnych, jest usiany wzniesieniami o wysokości do 50 m. Na tych wzgórzach znajdują się wyraźnie pozostałości twierdz otoczonych głęboką fosą.

Główne miasto Syraków, według Tacyta, było otoczone fosami i ścianami „nie z kamienia, lecz z tkanych gałęzi z ziemią w środku”²⁶. Fortyfikacje te, mimo że były dosyć prymitywne²⁷ i nie zostały zaprojektowane do odpierania regularnego oblężenia, sprawiły, że nie udało się zdobyć miasta z marszu. Zgodnie z rzymską taktyką zdobywania twierdz, jeśli próba pierwszego natarcia nie zakończyła się powodzeniem, rozpoczynano prace inżynieryjne pod osłoną lekko uzbrojonych żołnierzy i machin miotających. Pod Uspą prace te zajęły im tylko część dnia. Miasto zostało otoczone ze wszystkich stron, ale przed użyciem wysokich wież, o których wspominał Tacyt, Rzymianie zasypali fosy. W rzymskiej praktyce wojskowej wieże ruchome budowano raczej szybko, z wcześniej przygotowanego materiału transportowanego w taborze. Z ich pomocą obrońcy na murach Uspy byli zarzucani płonącymi pochodniami i włócznie. Szturm przerwały

²² Tac. XII, s. 16–17.

²³ Veget. I, s. 9.

²⁴ Uspa znajdowała się w odległości około 140 km od wschodniej granicy Królestwa Bosporańskiego, czyli około czterech dni drogi.

²⁵ I.S. Kamenec'kij, *Meoty i drugie plemena Severo-Zapadnogo Kavkaza v VII v. do n.è. – III v. n.è.*, [w:] *Stepi evropejskoj časti SSSR v skifo-sarmatskoje vremâ*, red. A.I. Mel'ukova, Moskva 1989, s. 226, 242.

²⁶ Tac. XII, s. 16.

²⁷ *Vide*: rekonstrukcja podobnych umocnień wysokości około 4 m z wcześniejszego okresu: K.K. Marčenko, V.G. Žitnikov, V.P. Kopylov, *Elizavetovskoe gorodiše na Donu*, Moskva 2000, s. 76–77, rys. 13.

zapadające ciemności. Następnego dnia Rzymianie, wykorzystując drabiny obłęźnicze, weszli do miasta, a wszystko zakończyło się bezlitosną masakrą. Duże straty wśród mieszkańców Uspy sprawiły, że Syrakowie musieli się zastanowić, czy kontynuować tę wojnę. W końcu Zorsynes „dał zakładników i padł na twarz przed obrazem Cezara, co stało się powodem do wielkiej chwały dla rzymskiej armii”²⁸. W konsekwencji utraty kawalerii Syraków Mitrydates VIII zmuszony został do poddania się. Przebieg tego konfliktu po raz kolejny pokazuje, jak ważną rolę odgrywały kontyngenty sprzymierzonej jazdy barbarzyńców w dużych wojnach na terytorium Królestwa Bosporańskiego.

Z języka rosyjskiego przełożył

TADEUSZ GRABARCZYK

(UNIWERSYTET ŁÓDZKI)*

 <https://orcid.org/0000-0002-6197-9457>

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Ammiani Marcellini Rerum gestarum libri qui supersunt*, ed. W. Seyfarth, vol. II, Leipzig 1978.
- Arrian, *Dispoziciã protiv alanov*, przekł. A.K. Nefedkin, „Stratumplus” 1999, № 3.
- Flawij Wegecij Renat, *Kratkoe izloženie voennogo dela*, przekł. S.P. Kondrat’eva, [w:] *Grečeskie poliorketiki. Flawij Wegecij Renat*, wyd. A.V. Mišulin, Sankt-Peterburg 1996.
- Tacyt, *Sočineniã v dvuh tomah*, t. I (*Annaly. Malye proizvedeniã*), przekł. A.S. Bobovič, V. Korne-lij, Leningrad 1969.

OPRACOWANIA

- Abramzon M.G., Vinokurov N.I., Trejster M.Û., *Dva klada monet i ûvelirnyh izdelij vremeni rimsko-bosporskoj vojny 45–49 gg. s gorodiša Artezian*, „Vestnik drevnej istorii” 2012, № 3, s. 93–146.
- Beglova E.A., Èrlih V.R., *Detal’ rimskogo meča iz mogil’nika u stanicy Tenginskoj*, „Rossijskaã arheologiã” 1998, № 2, s. 173–176.
- Blavatskij V.D., *Antičnaã arheologiã i istoriã*, Moskwa 1985.
- Braund D., *Rome and the Friendly Kings*, London–New York 1984.
- Gajdukevič V.F., *Bosporskoe carstvo*, Moskwa–Leningrad 1949.
- Gorončarovskij V.A., *Rimsko-bosporskij koflikt 40-h gg. I v.n.è*, „Vestnik drevnej istorii” 2003, t. III, s. 129–138.
- Gušina I.I., Zasekaã I.P., „*Zolotoe kladbiše*” *rimskoj èpohi v Prikuban’e*, Sankt-Peterburg 1994.
- Harris B.F., *Bithynia: Roman Sovereignty and Survival of Hellenism*, „Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt” 1980, Bd. VII, H. 7, s. 857–901.

²⁸ Tac. XII, s. 17.

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Średniowiecznej, e-mail: tadeusz.grabarczyk@uni.lodz.pl

- Kalašnikov M.V., *Novyj tip poselenij Aziatskogo Bospora pervoj poloviny I v. n.è.*, „Aktual'nye problemy istoriko-arheologičeskikh issledovanij” 1987, s. 64–65.
- Kameneckij I.S., *Meoty i drugie plemena Severo-Zapadnogo Kavkaza v VII v. do n.è. – III v. n.è.*, [w:] *Stepi evropejskoj časti SSSR v skifo-sarmatskoe vremâ*, red. A.I. Melūkova, Moskva 1989, s. 226–242.
- Kruglikov I.T., *Sel'skoe hozâjstvo Bospora*, Moskva 1975.
- Kruškol Ū.S., *Klad bronzovyh monet vremeni Mitridata VIII iz seleniâ Sukko Anapskogo rajona*, „Vestnik drevnej istorii” 1978, t. IV, s. 61–63.
- Marčenko K.K., Žitnikov V.G., Kopylov V.P., *Elizavetovskoe gorodiše na Donu*, Moskva 2000.
- Na kraû Ojkumeny. Greki i varvary na severnom beregu Ponta Ėvksinskogo*, Moskva 2002.
- Nadël' B., *Bosporskaâ nadpis' Ios PEII*, 33, „Vestnik drevnej istorii” 1948, № 3, s. 212–214.
- Nefēdkin A.K., *Kampaniâ Arriana po otraženiiu alanskogo nabega Nakappadokiūv 135 g.*, „Stratumplus” 1999, № 3, s. 173–188.
- Onajko N.A., *Pogrebenie voina u poselka Myshako*, „Kratkie soobšeniâ Instituta arheologii AN SSSR” 1983, № 174, s. 82–86.
- Paromov Â.M., *Ukreplennye doma Aziatskogo Bospora*, [w:] *Bosporskij fenomen: kolonizaciâ regiona, formirovanie polisov, obrazovanie gosudarstva I*, red. M.Ū. Vahtina, V.Ū. Zuev, E.Â. Rogov, V.A. Hršanovskij, Sankt-Peterburg 2001, s. 79–85.
- Saprykin S.Ū., *Bosporskoe carstvo na rubeže dvuh èpoh*, Moskva 2002.
- Sokol'skij N.I., *Krepost' na gorodiše u hutora Batarejka I*, „Sovetskaâ arheologičâ” 1963, № 1, s. 179–191.
- Sudarev N.I., *Dve nahodki rimskogo vremeni iz g. Soči*, [w:] *Drevnosti Severnogo Kavkaza i Pričernomor'â*, Moskva 1991, s. 143–145.
- Vinogradov Ū.A., Gorončarovskij V.A., *Voennaâ istoriâ i voennoe delo Bospora Kimmerijskogo (VI v. do n.è. – seredina III v. n.è.)*, Sankt-Peterburg 2009.
- Vinokurov N.I., *Gorodiše Artezian – carskaâ krepost' na Evropejskom Bospore*, „Naučnyj sbornik Vostočno-Krymskogo muzeâ-zapovednika” 2016, t. V, s. 180–236.
- Vinokurov N.I., Krykin S.M., *Rimskaâ politika v Severnom i Severo-Zapadnom pričernomor'e v seredine I v. n.è.*, „Problemy istorii, filologii i kul'tury” 2017, № 4 (58), s. 170–194.

WŁADIMIR GORONCZAROWSKIJ

Army of Bosporan Kingdom between years 45 and 49 AD

Tacitus's description of the events of the Bosporan war 45–49 AD is the only written testimony that suggests how the Bosporan army acted on the march in the first centuries AD. The alliance of the king Cotys I and Romans with the Sarmatian tribe Aorses is explained by the necessity to use horsemen, which would have been able to resist the Nomads in numbers and quality of weapons. The allied army had to move one column with wagon train and the vanguard and rearguard it must be the cavalry. Such marching order was considered the military experience in battles with the Sarmatians.

Keywords: Bosporan Kingdom, tactics of the Bosporan army of the first centuries AD.